

pe la jumătatea secolului al II-lea e.n., cuprinzând prescripții cu privire la comportarea „menadelor” și a membrilor masculini ai asociației (βουκόλοι); 706 (Oianthea) — convenție între locrienii răsăriteni și locuitorii din Oianthea și Narykos referitoare la trimiterea periodică la Ilion a unui număr de fecioare locriene, ca ispășe pentru violul Casandrei de Aias, la sfârșitul războiului Troiei; 717 (Chaleion) — altă convenție între locuitorii din acest oraș și cei din Oianthea, tinzând la reglementarea pașnică a conflictelor dintre cele două cetăți vecine; 740 (Chaleion) — decret onorific pentru Aristodama din Smyrna, fiica lui Amyntas, calificată în text drept ἐπέωμ ποιήτρια și răsplătită, pe lângă alte distincții mai substanțiale, cu o cunună de „laur sfânt” (δάφνας ἱερὰς στεφάνωι); 750 (Amphissa) — decrete de cinstire a unui medic din Scarphia, pentru servicii fiind de apărarea sănătății cetățenilor: σπουδάζειν κατὰ δύναμιν ἰδίαν μετὰ τὰς τῶν Θεῶν εὐνοίας σφάζειν τοὺς κυνδινεύοντας.

Un caz mai puțin obișnuit e al inscripției cu nr. 611 (astăzi dispărută), dedicație copiată de Leake la începutul veacului trecut și de-atunci în mai multe rinduri retipărită, fără ca vreunul din editorii succesivi să fi izbutit să risipească taina grupului de litere din r. 4 pe care, la rîndul său, Kl. se mulțumește să-l transcrie, între două cruci: ΦΩΣΧΑΡΙΝΗΣ. Era rezervat lui Jean Bousquet să arate, curînd după apariția lucrării pe care o analizăm, că inscripția cu pricina nu-i antică, ci pastîșa modernă a unei epigrame din *Anthologia Palatină* IX 684, lăudînd în stihuri corecte construirea într-un anume loc a unei flintini monumentale: în cazul nostru nu din ordinul vreunui dregător imperial, ci al lui Andrea Foscarini, cunoscut guvernator venețian al Insulelor Ioniene.

Cinci indici bogați completează prețiosul *Corpus*, pe lângă indispensabila tablă de concordanță.

D. M. Pippidi

VINCENZO LONGO, *Aretalogie nel mondo greco. I. Epigrafi e papiri*. (Publicazioni dell'Istituto di Filologia classica dell'Università di Genova, 29). Genova, Istituto di Filologia classica e medioevale, 1969. 187 p. în 16°.

Lucrarea a cărei apariție o semnalez reprezintă prima parte a unei culegeri plănuite să strîngă laolaltă compunerile zise „aretalogice” din lumea greacă ajunse pînă la noi pe o cale sau alta. După textele epigrafice și papirologice, editate cu precădere, o a doua fasciculă ne va pune la îndemînă textele literare, altfel spus fragmentele de aretalogii păstrate nu ca bucăți de sine stătătoare, ci inserate în opere de mai mare întindere, transmise pe calea tradiției manuscrise.

În lunga introducere cu care se deschide volumul, autorul își propune să lămurească în primul rînd conceptul de *aretalogie*, apoi să ne familiarizeze cu unele din problemele înfățișate de acest gen de alcătuirii în versuri sau în proză, al căror scop mărturisit era de a transmite posterității — exaltîndu-le — amintirea unor manifestări suprafirești ale puterii divine, îndeosebi ale unor divinități dintotdeauna socotite ca thaumaturgice.

Noțiunea e deci mai veche, chiar dacă — în stadiul prezent al cunoștințelor — termenul ἀρεταλογία apare abia spre sfârșitul sec. al II-lea î.e.n., în *Septuaginta*. Lăsînd la o parte chestiunea de a ști în ce măsură modelul era oferit de literatura egipteană (așa cum presupunea Reitzenstein), pare probabil că în lumea greacă primele exemple de compuneri aretalogice sînt așa-numitele Ἀσκληπιου Ἰάματα, inscripțiile din Epidaur, unde se relatează cu lux de amănunte unele din miracolele cele mai senzaționale ale zeului-tămăduitor. Mai tîrziu, asemenea

minuni sînt strînsse și prelucrate de scriitori specializați în acest gen de literatură, în care vindecările propriu-zise stau alături de alte „arătări” — ἐπιφάνειαι — ale diferitor zei sau zeițe.

În cuprinsul lucrării lui V. L., textele epigrafice și papirologice sînt grupate după divinități, cele mai numeroase referindu-se la „virtuțile” (sau „puterile”) lui Asclepios și Sarapis. În capitolul închinat zeului-vraci, bucățile cele mai semnificative sînt „tămăduirile” săvîrșite în templul din Epidaur (cu mult cele mai explicite și mai numeroase), la care se adaugă alte inscripții din Atena, Gortys, Lampsac și Mylasa — din Roma chiar —, pe lângă lungul fragment Pap. Oxy. XI 1381, col. III 64—VII 145. Dintre documentele privitoare la Sarapis, cu mult cel mai curios e inscripția deliană IG XI 4, 1299 (editată în 1914 de Roussel), dar interesante sînt și textele papirologice PSI IV 435 (Vitelli) și Acta Alexandrinorum VIII, r. 40—55 (Musurillo).

Dintre celelalte divinități reprezentate în colecție sînt de amintit Athena, Helios, Fecioara din Chersonesul Tauric, Apollo, Artemis-Anaitis, Ammon și Mandulis. Ultimul capitol al cărții înregistrează texte epigrafice și papirologice privitoare la divinități anonime, magi și spectre.

În toate compartimentele, textele ce ni se oferă sînt ale unor editori mai vechi. Numai piesele importante — mai des studiate — au parte de un aparat critic, în care V.L. își fixează poziția față de înalțași, cînd nu ne oferă lecțiuni proprii. Comentariul e amplu, chiar dacă nu exhaustiv. Dar lemmele sînt sumare și numai în parte înlocuite prin deslușirile oferite de comentariu. Volumul n-are indici, poate pentru că aceștia urmează să-și găsească loc în fascicula viitoare.

D. M. Pippidi

GIOVANNA SOTGIU, *Iscrizioni Latine della Sardegna (Supplemento al Corpus Inscriptionum Latinarum, X e all'Ephemeris Epigraphica, VIII), II: Instrumentum domesticum, 1: Lucerne*, Padova, GEDAM, 1968, 166 [—170] p. + XXII planșe. (Pubblicazioni della Deputazione di storia patria per la Sardegna)

La șapte ani de la primul volum, cuprinzînd 390 de inscripții (din care 125 erau inedite) latine descoperite în Sardinia din 1889 încoace, profesoara de epigrafie latină de la Universitatea din Cagliari publică acum prima parte a celui de-al doilea volum, consacrată inscripțiilor de pe opaițe, în număr de 283 (din ele, 244 sînt inedite). Cum în suplimentul lui M. Ihm din *Ephemeris Epigraphica* (vol. VIII, 1889, nr. 709—798) așa-numitele „instrumente domestice” fuseseră în mod deliberat lăsate deoparte, această lucrare a Giovanei Sotglu este întia continuare directă a celui de-al zecelea volum din *Corpus* (1883), în care, de altminteri, nu erau cuprinse decît vreo 160 de asemenea inscripții.

Dintre celelalte studii de epigrafie din ultimii ani ale autoarei, menționez aci *Un militario sardo di L. Domitius Alexander e l'impiezza della sua rivolta* (în *Archivio storico sardo*, vol. XXIX, 1964; vezi *Iscr. lat. della Sard.*, vol. I, nr. 372; articolul a fost pe larg utilizat de Roberto Andreotti, *Problemi sul significato storico della usurpazione di Lucio Domizio Alessandro*, în culegerea *Afrika und Rom in der Antike*, ed. H. — J. Diesner, H. Barth și H. — D. Zimmermann, Halle/Saale, 1968, p. 245—276), apoi *Le iscrizioni latine del tempio del Sardus Pater ad Antas* (în *Studi sardi*, vol. XXI, 1968; se corectează lectura lui Schmidt — Mommsen din *CIL*, 10, 7539) și *Nuove iscrizioni inedite sarde* (în *Annali delle Facoltà di Lettere, Filosofia e Magistero dell'Università di Cagliari*, vol. XXXII, 1969; 93 de inedite, aproape toate de la Nora și Tharros). În sfîrșit, în același volum de *Annali* . . ., două lucrări legate direct de *Iscr. lat. della Sard.*, II, 1: *Nuove lucerne con bollo* (17 inscripții, din care zece nemaiîntîlnite în Sardinia, iar două sau trei noi pentru întreaga lume romană; se adaugă trel corecturi la *Corpus*) și *Matrici inscritte da Tharros* (cf. vol. II, 1, nr. 403).